

DOI: 10.33310/2078-2128-2021-21-2-48-52
УДК 159.9

І. І. САВЕНКОВА,

доктор психологічних наук, професор
ORCID ID 0000-0003-0081-9297
E-mail: savenkova-1966@ukr.net

М. СТАШЕВСЬКА,

студентка соціально-гуманітарного факультету
E-mail: marina132181.ms@gmail.com
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна

СПІВВІДНОШЕННЯ СТРАХУ З ЕМОЦІЙНІСТЮ

Анотація. Метою цієї статті є виклад результатів теоретико-емпіричного дослідження співвідношення показників актуальних страхів і якісних показників емоційності. Надано теоретичний аналіз поняття «страх».

Методи. Для емпіричного дослідження застосовано «Опитувальник ієрархічної структури страхів особистості» Ю. Щербатих і Е. Івлева і «Чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності» Саннікової О. П.

Результати. За допомогою кореляційного аналізу між показниками актуальних страхів і якісними показниками емоційності виявлено додатні значимі зв'язки з модальностями «гнів», «страх», «печаль», і з модальністю «радість» – від'ємні значимі зв'язки.

Висновки. Страх розглядається як емоційний стан, що відбиває захисну біологічну реакцію людини або тварини під час переживання ними реальної чи уявної небезпеки для їхнього здоров'я і благополуччя. Емоційність розуміється як властивість особистості і розглядається як усталене, інтегральне, структурне утворення, що характеризується певним поєднанням її різнорівневих показників. У цьому дослідженні розглядається вплив саме якісних характеристик емоційності, котрі містять інформацію про модальність і знак емоційного переживання, на прояви страху. Збір емпіричних даних відбувався за допомогою таких психодіагностичних методик: «Опитувальник ієрархічної структури актуальних страхів особистості» (ICAC) Ю. Щербатих і Е. Івлева; «Чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності» О. П. Саннікової. За результатами кореляційного аналізу між показниками актуальних страхів і якісними показниками емоційності встановлено додатні значимі зв'язки з модальностями «гнів», «страх», «печаль», і з модальністю «радість» – від'ємні значимі зв'язки.

Ключові слова: страх, екзистенційний страх, емоційність, властивість особистості, кількісний аналіз.

Вступ. Проблемі взаємозв'язку страху та інших емоцій необхідно, на наш погляд, приділити особливу увагу. Сьогодні, в період трансформації суспільства, коли змінюються загальнолюдські моральні норми, матеріальні цінності стають найголовнішими, проблема страху стала дуже актуальною. Слабка захищеність населення від негативних явищ спричинила появу у багатьох людей тривоги і страхи за себе і своє майбутнє. Тривога, занепокоєння, страх, паніка, жах – явища, які часто присутні в житті людини. Вони можуть бути різними за інтенсивністю, тривалістю, структурою від легкого короткочасного неспокою до паралізуючого жаху, складаючи різноманітну палітру переживань, які супроводжують різні життєві події: хвороби, конфлікти, неприємні і несподівані події тощо.

Виходячи з особливостей визначень поняття страху, вивчення зазначеного феномену безпосередньо пов'язане з вивченням проблеми емоцій. Питанням дослідження емоційних про-

явів особистості, що пов'язані з розвитком страхів, займалися такі науковці, як: Л. М. Аболін, Б. Г. Ананьєв, П. К. Анохін, Г. М. Бреслав, В. К. Вілюнас, Б. І. Додонова, К. Ізарда, О. П. Саннікова, Я. Рейковський та ін.

Багато авторів, вивчаючи особливості страху, спираються на теорію диференційних емоцій, згідно якої існує певна кількість базисних емоцій, кожна з яких має властиві тільки їй мотиваційні та феноменологічні характеристики. Такі базисні емоції (радість, гнів, страх) призводять до певних внутрішніх переживань та зовнішніх проявів і можуть взаємодіяти між собою, послаблюючи чи підсилюючи одна одну [2].

В психологічній літературі страх визначається емоційний стан, що відбиває захисну біологічну реакцію людини або тварини під час переживання ними реальної чи уявної небезпеки для їхнього здоров'я і благополуччя [3].

Ф. Ріманом здійснено фундаментальне дослідження основних форм страхів. Так, автор

виділяє такі чотири основні форми страху: 1) страх перед самовідторгненням, що переживається як втрата «Я» та залежність; 2) страх перед самостановленням, що характеризується беззахисністю та ізоляцією; 3) страх перед зміною, якому властива мінливість та невпевненість; 4) страх перед необхідністю, що переживається як остаточність та несвобода. На думку Ф. Рімана зазначені форми страху викликані базальними тенденціями, що визначають соціальне та біологічне життя людини [5, с. 24].

Ю. В. Щербатих пропонує розділити страхи на три групи: біологічні, що безпосередньо пов'язані із загрозою життю людини; соціальні, які містять побоювання та острахи за зміну свого соціального статусу і екзистенціальні, що пов'язані із самою сутністю людини, характерні для усіх людей. Автор виділяє вісім головних різновидів соціальних страхів, які він поєднує у чотири пари: 1) страхи керівництва і підпорядкування; 2) страхи успіхів і невдач; 3) страхи близьких соціальних контактів (страх самотності та страх близькості з іншою людиною); 4) страхи оцінювання та неуваги з боку інших людей [8].

Окремо слід виділити групу екзистенціальних страхів, до яких науковці відносять глибокий страх від усвідомлення своєї смертності, незворотності буття, страхи, пов'язані з процесом старіння тощо. Екзистенціальні страхи пов'язані із самою сутністю людини і є характерними для всіх людей. Вони частіше проявляються у емоційно чутливих, з високим рівнем особистісної тривожності старших підлітків [4; 8].

Емоційність як риса особистості, що сформувалася до певного моменту психічного розвитку під впливом біологічних і соціальних чинників, системно впливає на формування усіх рівнів розвитку особистості. Вона як стійка характеристика впливає на чутливість до переживань актуальних емоцій певної модальності. Таким чином, означена риса розглядається як фокус перетину усіх емоційних модальностей, як глобальна властивість, у просторі якої протікають усі психічні процеси і стани, як процес, результат і підсумок онтогенетичного розвитку особистості [6].

У цьому контексті становить інтерес теорія емоцій Р. Плутчика. Він запропонував розглядати особистісні риси як комбінацію двох або декількох первинних емоцій, навіть взаємовиключних. Соціальні регулятори (феномени суперего) характеризуються, з позиції Р. Плутчика, як поєднання страху і інших емоцій, а тривожність – як поєднання страху і очікуван-

ня. На думку автора, аналіз ситуацій, що породжують у людини страх, і виявлення очікувань людини по відношенню до таких ситуацій допомагає зрозуміти динаміку тривоги [9].

Б. І. Додонов, розглядаючи інформаційну теорію емоцій, зазначає, що оцінки страху позитивно корелюють з дистресом (горем) і негативно корелюють з оцінкою радості [1]. К. Ізард зазначає, що схильність до страху може врівноважувати схильність до гніву, утримуючи індивіда від агресивних вчинків і конфліктів [2].

В цьому дослідженні ми спираємось на визначення емоційності, запропоноване О. П. Санніковою. Так автор розуміє емоційність як властивість особистості і розглядає її як усталене, інтегральне, структурне утворення, що характеризується певним поєднанням її різнорівневих показників. О. П. Саннікова виокремлює такі рівні емоційності: формально-динамічний, змістовно-особистісний і соціально-імперативний. Між зазначеними рівнями емоційності виділяються підструктура якісних характеристик емоційності і підструктура досвіду [6]. Слід зазначити, що на цьому етапі дослідження ми розглядаємо вплив саме якісних характеристик емоційності, котрі містять інформацію про модальність і знак емоційного переживання, на прояви страху.

Враховуючи зазначене, можна припустили, що позитивні емоції встановлять від'ємні зв'язки з показниками страху, а негативні – додатні.

Метою нашого дослідження є виклад результатів теоретико-емпіричного дослідження співвідношення показників екзистенціального страху і якісними показниками емоційності.

Методи дослідження. Емпіричне дослідження включало три етапи: підготовчий, діагностичний, аналітичний. На підготовчому етапі були визначені організаційні умови проведення дослідження, відібрано психодіагностичні методики, визначено вибірку дослідження. Збір емпіричних даних відбувався за допомогою таких психодіагностичних методик: «Опитувальник ієрархічної структури актуальних страхів особистості» (ICAC) Ю. Щербатих і Е. Івлева; «Чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності» О. П. Санніковою.

«Опитувальник ієрархічної структури актуальних страхів особистості» Ю. Щербатих і Е. Івлева спрямований визначення інтенсивності прояву різних видів страху і наявності фобій в цілому [8].

«Психодіагностичний чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності» [6] дозволяє діагностувати якісні показники емоцій-

ності – паттерни стійких емоційних переживань: модальності «радість» (Р), «гнів» (Г), «страх» (С), «печаль» (П).

У дослідженні взяло участь 30 осіб – студенти першого курсу Інституту фізичної культури, спорту та реабілітації Державного закладу «Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса). На діагностичному етапі дослідження була проведена діагностика обстежених за обраними методиками. На аналітико-інтерпретаційному етапі здійснено кількісний (кореляційний) аналіз даних за допомогою комп'ютерної програми SPSS 21.0 for Microsoft Windows.

Дискусія. З метою репрезентації результатів був використаний метод таблиць. Результати кореляційного аналізу наведено в табл. 1.

Аналіз табл. 1. дозволив встановити такі факти. Перш за все, відзначимо наявність значної кількості взаємозв'язків між показниками страху і якісними показниками емоційності.

Таблиця 1 – Коефіцієнти кореляції між показниками страху і якісними показниками емоційності

Показники страху	Показники емоційності			
	Р	Г	С	П
С1		473**	509**	
С2		522**	548**	
С5			503**	
С6			473**	382*
С7			381*	
С10		496**		
С11	-389*			
С15		383*	384*	392*
С16			517**	
С18		547**	389*	
С19		475**	405*	
С22				388*
С23	-463**		380*	

Примітка. Тут і далі: 1. Нулі та коми не вказані. 2. Знак * вказує на рівень значущості $p \leq 0,01$, без позначення – $p \leq 0,05$. 3. Умовні позначення показників страху: С1 – страх павуків і змій; С2 – страх темряви; С5 – страх злочинності; С6 – страх начальства; С7 – страх змін в особистому житті; С10 – страх за серце; С11 – страх бідності; С15 – страх смерті; С16 – боязнь замкнутих просторів; С18 – страх глибини; С19 – страх перед негативним наслідками хвороб близьких людей; С22 – страх самогубства; С23 – страх перед публічними виступами; 4. умовні позначення показників емоційності: Р – модальність «радість», Г – модальність «гнів», С – модальність «страх», П – модальність «печаль».

Показник емоційності радість (Р) від'ємно пов'язаний з показником страху – страх бідності (С11) на 5% рівні і з показником страх перед публічними виступами (С23) на 1% рівні.

Показник емоційності гнів (Г) встановив значимі додатні зв'язки з більшістю показників страху, переважно на 1% рівні, а саме: з показниками страх павуків і змій (С1), страх темряви (С2), страх за серце (С10), страх глибини (С18), страх перед негативним наслідками хвороб близьких людей (С19) на 1% рівні, і з показником страх смерті (С15) на 5% рівні.

Показник емоційності страх (С) продемонстрував найбільшу кількість кореляційних зв'язків з показниками страху. Так, з показниками страх павуків і змій (С1), страх темряви (С2), страх злочинності (С5), страх начальства (С6), боязнь замкнутих просторів (С16) він додатно корелює на 1% рівні; а з показниками страх змін в особистому житті (С7), страх смерті (С15), страх глибини (С18), страх перед негативним наслідками хвороб близьких людей (С19), страх перед публічними виступами (С23) – на 5% рівні.

І, показник емоційності печаль (П) виявив значимі додатні зв'язки з такими показниками страху, як страх начальства (С6), страх смерті (С15) і страх самогубства (С22) на 5% рівні.

Отримані результати пояснюються психологічною сутністю емоцій. В психологічній літературі зазначено, що емоції різного знака і модальності (якості) відрізняються одна від одної, по-перше, відношенням до об'єкта, що знаходить свій вираз у знаку домінуючих емоцій (додатному або від'ємному), по-друге, у спрямованості (на об'єкт або від нього), і по-третє, у способі взаємодії з об'єктом (активному чи пасивному). Різним емоційним модальностям притаманне різне поєднання означених характеристик. Так, емоції модальності «радість» мають додатній знак (+), що означає позитивне ставлення до об'єкта, активну з ним взаємодію та спрямованість на об'єкт; модальності «гнів» – від'ємний знак (-), що виявляється в негативно-му ставленні до об'єкта, але активній з ним взаємодії та спрямованістю на нього; модальності «страх» виявляють негативне ставлення до об'єкта, пасивну з ним взаємодію та спрямованість від нього; і модальності «печаль» – нейтральне або негативне ставлення до об'єкта, пасивну з ним взаємодію та спрямованість від нього [6].

Таким чином, проведене емпіричне дослідження дозволило встановити численні зв'язки між показниками актуальних страхів і якісними показниками емоційності.

Висновки:

1. Страх розглядається як емоційний стан, що відбиває захисну біологічну реакцію людини або тварини під час переживання ними реальної чи уявної небезпеки для їхнього здоров'я і благополуччя.
2. Емоційність розуміється як властивість особистості і розглядається як усталене, інтегральне, структурне утворення, що характеризується певним поєднанням її різнорівневих показників. У цьому дослідженні розглядається вплив саме якісних характеристик емоційності, котрі містять інформацію про модальність і знак емоційного переживання, на прояви страху.
3. Збір емпіричних даних відбувався за допомогою таких психодіагностичних методик: «Опитувальник ієрархічної структури актуальних страхів особистості» (ІСАС) Ю. Щербатих і Е. Івлева; «Чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності» О. П. Саннікової.
4. За результатами кореляційного аналізу між показниками актуальних страхів і якісними показниками емоційності встановлено додатні значимі зв'язки з модальностями «гнів», «страх», «печаль», і з модальністю «радість» – від'ємні значимі зв'язки.

Література:

1. Додонов Б. И. (1977). Эмоция как ценность. Москва: Политиздат. 272 с.
2. Изард Кэрролл Э. (1999). Психология эмоций. [пер. с англ.]. Санкт Петербург : Питер. 464 с.
3. Ильин Е. П. (2017). Психология страха. Питер; Санкт-Петербург. 352 с.
4. Леонтьев Д. А. (2003). Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. Москва: Смысл. 483 с.
5. Римаан Ф. (1998). Основные формы страха. [пер. с нем. Э. Л. Гушанского]. Москва: Алетея. 336 с.
6. Саннікова О. П. (1995). Эмоциональность в структуре личности. Одесса: Хорс. 334 с.
7. Стасюк В. В. (2013). Поняття страху та його види: Спроба детермінації. Вісник Національного університету оборони України. 3 (34). С. 312-315.
8. Щербатых Ю. В. (2005). Избавься от страха. Москва: ЭКСМО. 512 с.
9. Plutchik R. (1983). Emotions in early development: A psychoevolutionary approach. In R.Plutchik, & H. Kellerman (Eds.). Emotion: Theory, research, and experience. Vol. 2. N.Y.: Academic Press.
10. Savenkova I. I., Didukh M., Khazratova N., Voitsekhovska O. Chronopsychological forecast of nefrourological diseases. *Eur Asian Journal of Bio Sciences*, 14, 2411-2415 (2020)
URL:<http://www.ejobios.org/download/chronopsychological-forecast-of-nefrourological-diseases-7796.pdf>
11. Savenkova I. I., Liseenko O., Semenyk N., Syslova V. Time allocation, stress and job satisfaction in eye-careworkers. *Ophthalmological journal*. № 6 (497), 2020. <http://doi.org/10.31288/oftalmolzh202067682>
Режим доступу: <http://www.ozhurnal.com/en/archive/2020/6/14-fulltext>
12. Savenkova I. I., Kuznetsova, O., Litvinenko, I., Oleksyuk, O. Features of displayofanxie Tyofchil dren suffering from Psychosomatic diseases. *Journal of Environmental Treatment Techniques*, 2020, 8(4), с. 1516-1520.
URL: <http://www.jett.dormaj.com/docs/Volume8/Issue%204/Features%20of%20Display%20of%20Anxiety%20of%20Children%20Suffering%20from%20Psychosomatic%20Diseases.pdf>

Reference:

1. Dodonov B. I. (1977). Emotion as a value. Moscow: Politizdat.
2. Izard Carroll E. (1999). Psychology of emotions. [trans. from English]. St. Petersburg : Peter.
3. Ilyin E. P. (2017). The psychology of fear. Peter; St. Petersburg.
4. Leontiev D. A. (2003). Psychology of meaning: nature, structure and dynamics of meaningful reality. Moscow: Meaning.
5. Riemann F. (1998). The main forms of fear. [trans. from German E. L. Gushansky]. Moscow: Aleteya.
6. Sannikova O. P. (1995). Emotionality in the structure of personality. Odessa: Hors.
7. Stasyuk V. V. (2013). The notion of fear and its types: Attempt determination. *Herald of the National Defense University of Ukraine*. 3 (34). 312-315.
8. Shcherbatykh Yu.V. (2005). Get rid of fear. Moscow: EKSMO.
9. Plutchik R. (1983). Emotions in early development: A psychoevolutionary approach. In R. Plutchik, & H. Kellerman (Eds.). Emotion: Theory, research, and experience. Vol. 2. N.Y. : Academic Press.
10. Savenkova I.I., Didukh M., Khazratova N., Voitsekhovska O. Chronopsychological forecast of nefrourological diseases. *Eur Asian Journal of Bio Sciences*, 14, 2411-2415 (2020)
<http://www.ejobios.org/download/chronopsychological-forecast-of-nefrourological-diseases-7796.pdf>
11. Savenkova I. I., Liseenko O., Semenyk N., Syslova V. Time allocation, stress and job satisfaction in eye-careworkers. *Ophthalmological journal*. № 6 (497), 2020.

<http://doi.org/10.31288/oftalmolzh202067682>

<http://www.ozhurnal.com/en/archive/2020/6/14-fulltext>

12. Savenkova I. I., Kuznetsova, O., Litvinenko, I., Oleksyuk, O. Features of display of anxiety of children suffering from Psychosomatic diseases. *Journal of Environmental Treatment Techniques*, 2020, 8(4), 1516-1520.
<http://www.jett.dormaj.com/docs/Volume8/Issue%204/Features%20of%20Display%20of%20Anxiety%20of%20Children%20Suffering%20from%20Psychosomatic%20Diseases.pdf>

Iryna Savenkova

V. O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv, Mykolaiv, Ukraine

Maryna Stashevska

K. D. Ushinsky South Ukrainian National Pedagogical University
Odessa, Ukraine

RELATIONSHIP BETWEEN FEAR AND EMOTIONALITY

Abstract. *The purpose of this article is to present the results of theoretical and empirical research of the ratio of indicators of actual fears and qualitative indicators of emotionality. Theoretical analysis of the notion of "fear" is given.*

Methods. *"Questionnaire of the hierarchical structure of personality fears" by Yu. Shcherbatykh and E. Ivleva and "Four-modal test-questionnaire of emotionality" by O.P. Sannikova were used for empirical research.*

Results. *The correlation analysis between the indicators of actual fears and the qualitative indicators of emotionality revealed positive significant connections with the modalities "anger", "fear", "sadness", and with the modality "joy" revealed negative significant connections.*

Conclusions. *Fear is considered as an emotional state that reflects the protective biological response of a person or animal while experiencing a real or imagined danger to their health and well-being. Emotionality is understood as a property of personality and is considered as an established, integral, structural formation, characterized by a certain combination of its different levels of indicators. Emotionality is understood as a property of personality and is considered as an established, integral, structural formation, characterized by a certain combination of its different levels of indicators. This study examines the influence of qualitative characteristics of emotionality, which contain information about modality and a sign of emotional experience, on the manifestations of fear. This study considers the influence of qualitative characteristics of emotionality, which contain information about modality and a sign of emotional experience, on the manifestations of fear. Empirical data were collected using the following psychodiagnostic methods: "Questionnaire of the hierarchical structure of actual fears of the personality" (HSAF) by Yu. Shcherbatykh and E. Ivleva; "Four-modal test-questionnaire of emotionality" by O.P. Sannikova. According to the results of the correlation analysis between the indicators of actual fears and qualitative indicators of emotionality, positive significant connections have been established with the modalities "anger", "fear", "sadness", and negative significant connections have been established with the modality "joy".*

Key words: *fear, existential fear, emotionality, personality trait, quantitative analysis.*